

Przemysław KOT

Uniwersytet Ignatianum, Szkoła Doktorska, Kraków, Polska

Polityka historyczna a pamięć społeczna. Na przykładzie konfliktu polsko-słowackiego w latach 1938–1947

Politics of History and Social Memory: On the Example of the Polish-Slovak Conflict in 1938–1947

• Abstrakt •

Celem artykułu jest dokonanie analizy pamięci społecznej mieszkańców południowej Małopolski na temat konfliktu polsko-słowackiego z lat 1938–1947 oraz sformułowanie postulatów działań, jakie powinna podjąć polska polityka historyczna, by doprowadzić do wzajemnego zrozumienia i pojednania ludności polskiej i słowackiej. Artykuł składa się z trzech części. W pierwszej zostaną przedstawione stosunki polsko-słowackie w latach 1938–1947. Następnie analizie zostanie poddana pamięć zbiorowa mieszkańców południowej Małopolski na temat stosunków polsko-słowackich w latach 1938–1947. Na końcu zostaną sformułowane konkretne postulaty działań w zakresie polityki historycznej, jakie powinny podjąć polskie instytucje państwowe na szczeblu lokalnym i centralnym, by doprowadzić do zmiany pamięci społecznej mieszkańców badanego regionu.

Słowa kluczowe: polityka historyczna; pamięć społeczna

• Abstract •

The aim of the article is to conduct an analysis of the social memory of the residents of southern Małopolska region regarding the Polish-Slovak conflict of 1938–1947 and to formulate proposals for actions that should be taken by Polish history politics concerning the analyzed topic in order to foster mutual understanding and reconciliation of the Polish and Slovak populations. The article consists of three parts. In the first part, Polish-Slovak relations in the years 1938–1947 will be presented. Subsequently, the collective memory of residents in southern Małopolska regarding Polish-Slovak relations in the years 1938–1947 will be subject to analysis. Finally, specific proposals for actions in the field of history politics will be formulated, outlining the steps that Polish state institutions at the local and central levels should take to bring about a change in the social memory of the residents of the examined region.

Keywords: politics of history; social memory

Wstęp

Celem artykułu jest dokonanie analizy pamięci społecznej mieszkańców południowej Małopolski na temat konfliktu polsko-słowackiego z lat 1938–1947, a także sformułowanie postulatów działań, jakie powinna podjąć polska polityka historyczna, by doprowadzić do wzajemnego zrozumienia i pojednania ludności polskiej i słowackiej. Na początku analizie zostanie poddana pamięć zbiorowa mieszkańców południowej Małopolski na temat stosunków polsko-słowackich w latach 1938–1947. Następnie zostaną sformułowane postulaty działań w zakresie polityki historycznej, jakie powinny podjąć polskie instytucje państwowe na szczeblu lokalnym i centralnym, by doprowadzić do zmiany pamięci społecznej mieszkańców badanego regionu. Przez pojęcie południowej Małopolski rozumiem powiaty nowotarski i tatrzański. Hipoteza pracy zakłada, że pamięć na temat współpracy Słowacji z Niemcami w agresji na Polskę w 1939 r. jest obecna wśród lokalnej społeczności i nadal budzi duże emocje. Druga hipoteza zakłada, że osoby urodzone w demokratycznej Polsce, czyli po przemianach 1989 r., w porównaniu z osobami wychowanymi w okresie PRL-u, charakteryzują się pamięcią społeczną w większym zakresie doceniającą poglądy drugiej, słowackiej, strony.

Część zasadnicza pracy będzie się składać z trzech elementów. W pierwszej, na podstawie badań innych naukowców, zostaną przedstawione relacje polsko-słowackie w latach 1938–1947. Następnie zostanie dokonana analiza pamięci zbiorowej mieszkańców południowej Małopolski na temat stosunków polsko-słowackich w badanym okresie. Podstawą empiryczną tej części będą ankiety przeprowadzone z 210 mieszkańcami analizowanego terenu w latach 2016–2022, 120 urodzonymi przed 1971 r. i 70 urodzonymi po 1989 r. Przyjęcie daty 1971 wynika z tego, że osoby urodzone przed tym rokiem ukończyły całą obowiązkową edukację w okresie PRL-u. Taki podział grupy badanej pozwoli zweryfikować drugą hipotezę. Zastosowana koncepcja pamięci zbiorowej nawiązuje do teorii takich badaczy jak Pierre Nora czy Maurice Halbwachs. Zbiorowość jest podmiotem oddziaływania polityki, pamięci historycznej, edukacji, mediów. Koncepcję tę zastosował i rozwinął Wulf Kansteiner (Kansteiner, 2002). Autor wyróżnia producentów pamięci i odbiorców pamięci. Producenci wytwarzają pamięć zbiorową w tym sensie, że celowo wybierają i aktywizują pewne aspekty pamięci kulturowej. Odbiorcy natomiast przyswajają lub ignorują dogodne dla siebie elementy tak wytworzonej pamięci. W ten sposób producenci pamięci wpływają na pamięć komunikacyjną każdej osoby. Pamięć komunikacyjna to bezpośredni przekaz faktów z przeszłości w komunikacji pokoleniowej, w relacji żywych świadków, sięgający do stu lat po danym wydarzeniu. Wyróżnia się jeszcze pamięć kulturową, która wywodzi się z pamięci komunikacyjnej

i zaczyna się około stu lat po danym wydarzeniu (Assmann, 2015). W trzeciej części artykułu zostaną przedstawione postulaty modyfikacji polskiej polityki historycznej dotyczącej analizowanej kwestii. Propozycje te będą miały na celu doprowadzenie do złagodzenia wzajemnych polsko-słowackich konfliktów. Politykę historyczną rozumiem zgodnie z definicją zaproponowaną przed Edgara Wolfruma w 1999 r. – „jako publiczny i medialny zróżnicowany proces, w którym wiodące siły występują i zmagają się w różnych sprawach o hegemonię dyskursu i o wzorce interpretacji” (Wolfrum, 1999, ss. 29–30). W nawiązaniu do podziału zaproponowanego przez Titowa dotyczącego podejść do problemu relacji polityki, pamięci i historii w tej części artykułu zostanie zaprezentowane podejście konstruktywistyczne – skupione na wykorzystywaniu przeszłości w imię teraźniejszych celów. Pozostałe podejścia to: interpretacyjne – związane z kategorią pamięci, instrumentalne – obejmujące problem legitymizacji i traktujące pamięć jako zasób, retrospektywne – dotyczące przekazywania świadomości historycznej, systemowe – syntezujące elementy społeczne pamięci oraz państwowe narracje (Titow, 2017, ss. 49–51). Spośród czterech instrumentów polityki historycznej wskazanych przez Rafała Chwedoruka (Chwedoruk, 2018, ss. 264–303) – instytucje, nauka, symbole (odnoszące się głównie do budowy pomników i działalności muzeów) oraz kultura popularna – zostaną uwzględnione trzy pierwsze. Następnie zostaną zaproponowane odpowiednie działania, mające skutkować zbliżeniem stanowisk polskiego i słowackiego na trzech wyżej wspomnianych polach.

Stosunki polsko-słowackie w latach 1938–1947

Na mocy porozumienia z Monachium z 1938 r. Niemcy zajęły tereny przygraniczne Republiki Czechosłowacji. W listopadzie 1938 r. wojska polskie, wykorzystując problemy Czechosłowacji z działaniami Hitlera zajęły kilka miejscowości po słowackiej stronie granicy na Spiszu i Orawie. Doszło nawet do sporadycznych starć wojsk obu państw. Pod koniec 1938 r. Niemcy przystąpiły do realizacji dalszego rozbicia Czechosłowacji na część słowacką i część czeską. 14 marca 1939 r. na tajnym posiedzeniu parlamentu w Bratysławie zapadła decyzja o ogłoszeniu niepodległości przez Słowację. Dzień wcześniej Hitler w trakcie spotkania z Jozefem Tiso w Berlinie straszył słowackiego przywódcę, że jego kraj może zostać podzielony między Węgry i Polskę, jeśli nie podporządkuje się Niemcom. 15 marca wojska niemieckie wkroczyły na Czechy i Morawy. Dwie niemieckie dywizji weszły także na teren Słowacji. W kwietniu 1939 r. Niemcy zaangażowały się w działalność mającą przygotować armie słowacką i niemiecką, stacjonujące na terenie Słowacji, do ataku

na Polskę. Przygotowywano tereny pograniczne – budowano fortyfikacje i magazyny oraz poprawiano infrastrukturę transportową, oficerowie niemieccy zajmowali się szkoleniem armii słowackiej (Kuzeński, 1974).

Armia słowacka zaatakowała Polskę razem z armią niemiecką 1 września 1939 r. Siły słowackie wycofały się na obszar własnego kraju do 15 września, nie opuściły jedynie terenów Spisza i Orawy, co do których państwo słowackie rościło sobie pretensje. Łącznie ziemie włączone do Słowacji zamieszkiwało 27 tys. ludzi, obejmowały one 11 wsi orawskich i 15 spiskich (Kozaniecki, Szczygieł, 1971, s. 570). Nowa granica, oficjalnie ustanowiona 27 grudnia 1939 r., przebiegała niedaleko wsi Waksmund, około 10 km od miasta Nowy Targ. Już we wrześniu 1939 r. usunięto polskich księży i nauczycieli oraz zakazano używania języka polskiego w administracji, szkolnictwie i kościołach, organizowano również akcje zbierania i palenia polskich książek i gazet. Na tych działaniach jednak zakończyły się większe represje. Polityka okupacyjna prowadzona przez rząd słowacki była łagodna, a nawet, pod względem ekonomicznym, pozytywna dla miejscowej ludności. Wiosną 1940 r. tereny te odwiedził ks. Tiso. Odprawiał msze i obiecywał dobrobyt gospodarczy. Władze słowackie, chcąc przekonać do siebie miejscową ludność, organizowały roboty publiczne, zapewniły wysokie przydziały żywności oraz po korzystnych cenach skupowały produkty rolne. Mieszkańcom umożliwiono także pracę na terenie całej Słowacji, Niemiec, a nawet na terenach innych krajów europejskich okupowanych przez Niemcy. Pozytywny wpływ na sytuację ekonomiczną tych regionów miała też akcja aryacji, czyli wysiedlenia i wymordowania Żydów przy równoczesnym przekazaniu ich majątku lokalnym mieszkańcom. Wielu chłopów otrzymało karczmę lub tartak, pomiędzy ludność rozdzielono także maszyny rolnicze i inne narzędzia. Powszechny przemysł towarów na tereny Generalnego Gubernatorstwa również poprawiał położenie ekonomiczne ludności Spisza i Orawy. Znaczący dziejów tych regionów uważają, że sytuacja gospodarcza polskiej części Spisza i Orawy była lepsza w czasie wojny niż w okresie międzywojennym (Kowalczyk, 2003). Do najważniejszych formacji służb państwowych państwa słowackiego działających na terenie okupowanej Polski należały: Straż Finansowa, żandarmeria oraz paramilitarne oddziały Słowackiej Partii Ludowej, czyli Hlinkova Garda. Straż Finansowa to odpowiednik polskiej Straży Granicznej. Nazwa formacji wynikała z tego, że podlegała ona słowackiemu Ministerstwu Finansów. Do jej zadań należała ochrona granicy, w szczególności zwalczanie przemytu, łapanie polskich kurierów oraz walka z oddziałami partyzanckimi polskiego podziemia. Straż Finansowa łapanych polskich obywateli oddawała najczęściej w ręce Niemiec. Słowacka żandarmeria zajmowała się represjonowaniem okolicznej ludności, a także zbrodniami przeciwko ludności żydowskiej. Hlinkova Garda jest uznawana za najbardziej zideologizowaną formację

państwa słowackiego. Była ona paramilitarną bojówką Słowackiej Partii Ludowej, część jej członków zasiłała w czasie wojny Waffen SS. Ciężko jednoznacznie określić liczebność sił słowackich znajdujących się na badanym terenie, jednak było to co najmniej kilkanaście posterunków, każdy liczący od kilku do kilkudziesięciu funkcjonariuszy (Golik, 2014).

W styczniu 1945 r. Armia Czerwona wkroczyła na tereny Podhala, Spisza i Orawy. Lokalni komuniści, zarówno polscy, jak i słowaccy, zaczęli od razu rywalizować o sporne tereny. W kwietniu 1945 r. do Koszyc, gdzie znajdowały się władze Republiki Czechosłowacji, przybyła delegacja z Orawy oraz Spisza, która złożyła na ręce prezydenta Edvarda Beneša prośbę o to, by odrodzone państwo czechosłowackie włączyło w skład swojego terytorium cały teren Spisza i Orawy. Rząd w Koszycach 5 maja 1945 r. postanowił jednak zwrócić Polsce tereny północnej części Spisza i Orawy, czyli te ziemie, które przed wojną należały do Polski (Kwiek, 1998, s. 165).

Kolejny problem, który należy poruszyć, to kwestia oddziały partyzanckiego Józefa Kurasia „Ognia”. Z jego działalnością wiąże się wiele niewyjaśnionych do dnia dzisiejszego kwestii. „Ogień” walczył nie tylko z przedstawicielami władzy komunistycznej, lecz także występował przeciwko wszystkim, których uznał za przeciwników państwa polskiego. Do tej kategorii zaliczał ludność słowacką oraz żydowską. Można stwierdzić, że Kuraś prowadził antysłowacką politykę. Nakładał kontrybucje na wsie zamieszkałe przez Słowaków (Wałach, 1978; Dereń, 2000). Jest obecnie oskarżany o dokonanie wielu morderstw na ludności słowackiej. W latach 1945–1947 ze Spisza i Orawy uciekło ponad 6 tys. Słowaków (Ciągawa, 1997). Należy zauważyć, że również funkcjonariusze UB zmuszali tę grupę osób do opuszczenia ziem uważanych za polskie. Granica między Polską a Słowacją nie była ostatecznie ustalona do 10 marca 1947 r. W związku z tym nie można „Ogniowi” przypisać wyłącznej odpowiedzialności za ucieczkę i prześladowania ludności słowackiej.

Analiza pamięci społecznej

Poniżej przedstawiono ankietę, która została wykorzystana podczas badania. W pytaniu 8 celowo użyto nazwy państwo słowackie, chociaż wówczas, przed 1939 r., istniała Czechosłowacja, a nie Słowacja. Początkowo w ankiecie użyto nazwy Czechosłowacja, ale budziło to pewne zdezorientowanie wśród uczestników badania – wiele osób pytało, czy nie jest to błąd lub czy chodzi o dwa odmienne państwa. Z tego powodu użyto skrótu myślowego, który nie jest poprawny pod względem merytorycznym.

Pytanie 1. Czy polityka państwa polskiego w stosunku do ludności słowackiej w okresie przed 1939 r. odznaczała się:

- a) celowym traktowaniem ludności słowackiej gorzej od ludności polskiej
- b) takim samym traktowaniem obu grup
- c) nie wiem
- d) lepszym traktowaniem ludności słowackiej od ludności polskiej?

Pytanie 2. Czy polityka państwa polskiego w stosunku do ludności słowackiej po 1945 r. odznaczała się:

- a) celowym traktowaniem ludności słowackiej gorzej od ludności polskiej
- b) takim samym traktowaniem obu grup
- c) nie wiem
- d) lepszym traktowaniem ludności słowackiej od ludności polskiej?

Pytanie 3. Oddział Józefa Kurasia „Ognia”:

- a) celowo atakował ludność słowacką
- b) traktował obie grupy – Polaków i Słowaków tak samo
- c) nie wiem
- d) nie atakował ludności słowackiej.

Pytanie 4. Oddziały partyzanckie polskiego podziemia zbrojnego w okresie II wojny światowej:

- a) celowo atakowały ludność słowacką
- b) traktowały obie grupy – Polaków i Słowaków tak samo
- c) nie wiem
- d) nie atakowały ludności słowackiej.

Pytanie 5. Czy przebieg granicy polsko-słowackiej do 1939 r. był:

- a) korzystny dla strony polskiej
- b) neutralny dla obu stron
- c) nie wiem
- d) korzystny dla strony słowackiej?

Pytanie 6. Czy przebieg granicy polsko-słowackiej w okresie II wojny światowej był:

- a) korzystny dla strony polskiej
- b) neutralny dla obu stron
- c) nie wiem
- d) korzystny dla strony słowackiej?

Pytanie 7. Czy przebieg granicy polsko-słowackiej po 1945 r. był:

- a) korzystny dla strony polskiej
- b) neutralny dla obu stron
- c) nie wiem
- d) korzystny dla strony słowackiej?

Pytanie 8. Czy polityka państwa słowackiego w stosunku do ludności polskiej w okresie przed 1939 r. odznaczała się:

- a) celowym traktowaniem ludności polskiej gorzej od ludności słowackiej
- b) takim samym traktowaniem obu grup
- c) nie wiem
- d) lepszym traktowaniem ludności polskiej od ludności słowackiej?

Pytanie 9. Czy polityka państwa słowackiego w stosunku do ludności polskiej w okresie II wojny światowej odznaczała się:

- a) celowym traktowaniem ludności polskiej gorzej od ludności słowackiej
- b) takim samym traktowaniem obu grup
- c) nie wiem
- d) lepszym traktowaniem ludności polskiej od ludności słowackiej?

Pytanie 10. Czy polityka państwa słowackiego w stosunku do ludności polskiej w okresie po 1945 r. odznaczała się:

- a) celowym traktowaniem ludności polskiej gorzej od ludności słowackiej
- b) takim samym traktowaniem obu grup
- c) nie wiem
- d) lepszym traktowaniem ludności polskiej od ludności słowackiej?

Poniżej znajdują się wyniki ankiet przedstawione w tabelach. Najpierw zostanie dokonana analiza odpowiedzi osób urodzonych przed 1971 r., a następnie osób urodzonych po 1989 r. Liczba osób ankietowanych, które wychowały się w okresie PRL-u, wynosiła 120, a osób urodzonych po 1989 r. – 90. Tabele zawierają procent oraz liczbę osób, które pozytywnie odniosły się do danej odpowiedzi.

Tabela 1. Osoby urodzone przed 1971 r.

	Pytanie 1	Pytanie 2	Pytanie 3	Pytanie 4	Pytanie 5
Odpowiedź A	20% – 24	16,70% – 20	21,70% – 26	9,2% – 11	2,5% – 3
Odpowiedź B	70,8% – 85	66,6% – 80	25% – 30	35,8% – 43	35% – 42
Odpowiedź C	6,7% – 8	10% – 12	7,5% – 9	7,5% – 9	5% – 6
Odpowiedź D	2,5% – 3	6,7% – 8	45,8% – 55	47,5% – 57	57,5% – 69
Suma	100% – 120	100% – 120	100% – 120	100% – 120	100% – 120

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Osoby urodzone przed 1971 r.

	Pytanie 6	Pytanie 7	Pytanie 8	Pytanie 9	Pytanie 10
Odpowiedź A	2,5% – 3	4,2% – 5	32,5% – 39	78,40% – 94	22,5% – 27
Odpowiedź B	9,2% – 11	32,5% – 39	57,5% – 69	13,3% – 16	63,30% – 76
Odpowiedź C	8,3% – 10	5% – 6	5,8% – 7	5% – 6	8,4% – 10
Odpowiedź D	80% – 96	58,30% – 70	4,2% – 5	3,3% – 4	5,8% – 7
Suma	100% – 120	100% – 120	100% – 120	100% – 120	100% – 120

Źródło: opracowanie własne.

Analiza wyników ankiet zwraca uwagę na kilka kwestii, które należy poruszyć. Po pierwsze, Polacy wskazują, że przebieg granicy między Polską a Słowacją, zarówno w okresie międzywojennym, jak i w trakcie II wojny światowej oraz w okresie powojennym, był bardziej korzystny dla strony słowackiej niż neutralny dla obu państw lub korzystny dla Polski. Tylko niewielka część badanych uważa, że przebieg granicy faworyzował stronę polską. Również mniejszość respondentów wskazuje, że przebieg granicy był neutralny dla obu państw. Można z tego wyciągnąć wniosek, że nadal spora część mieszkańców badanych regionów uważa, że przebieg granicy nie jest korzystny dla strony polskiej. Wyraźnie widać, że jest pamiętany i dostrzegany stosunek Słowacji do Polski w okresie II wojny światowej. Aż 78,40% badanych uważa, że w okresie II wojny światowej polityka państwa słowackiego wobec ludności polskiej była celowo negatywna i wroga. Na taki wynik zapewne ma wpływ udział Słowacji w ataku na Polskę w 1939 r. i włączenie części terytorium Polski przedwojennej do państwa słowackiego. Można uznać, że krzywdy wyrządzone przez Słowaków ludności polskiej w okresie wojny są nadal pamiętane. Ocena polityki państwa słowackiego wobec ludności polskiej w okresie międzywojennym oraz po wojnie jest bardziej zbilansowana. Większość badanych uważa, że była ona taka sama w stosunku do ludności Polskiej, jak i słowackiej, ale jest duża grupa uznająca, że państwo słowackie w tym okresie celowo traktowało gorzej Polaków. W tym przypadku można uznać, że wyniki są dość zbliżone do oceny polityki państwa polskiego wobec ludności słowackiej w okresie międzywojennym i po 1945 r. Większość badanych uważa, że polityka państwa polskiego w tym okresie była taka sama w stosunku do ludności polskiej, jak i słowackiej, jest to nieco większy procent niż w przypadku oceny polityki państwa słowackiego w stosunku do ludności polskiej. Istnieje także duża grupa osób, które zauważają, że państwo polskie w tych dwóch okresach gorzej traktowało ludność słowacką od polskiej, jednak są to również nieco mniejsze liczby niż te odnoszące się do oceny polityki Słowacji wobec ludności Polski. W przypadku odpowiedzi na pytania o stosunek podziemia niepodległościowego oraz oddziału Józefa Kurasia „Ognia” do ludności słowackiej prawie połowa badanych uważa, że ani członkowie podziemia okresu II wojny światowej, ani oddział Józefa Kurasia w ogóle nie atakowali terenów Słowacji, co nie jest zgodne ze stanem faktycznym. Więcej badanych gorzej ocenia postawę oddziału „Ognia” wobec ludności słowackiej, twierdząc, że atakował on tę ludność celowo. Ocena działalności innych ugrupowania partyzanckich jest bardziej pozytywna.

Podsumowując, można uznać, że Polacy pamiętają udział Słowacji w ataku na Polskę w 1939 r. i bardzo krytycznie oceniają ten fakt we wzajemnych stosunkach. Równocześnie problemy z okresu międzywojennego, jak i czasu tuż po wojnie w dużej części nie są pamiętane, dotyczy to zarówno stosunku państwa polskiego do ludności

słowackiej, jak i polityki państwa słowackiego wobec ludności polskiej. Także udział ugrupowań partyzanckich z okresu II wojny światowej i czasu tużpowojennego, w szczególności oddziału Józefa Kurasia, w napadach na teren Słowacji i w atakach na ludność słowacką nie jest w większości pamiętany. Najbardziej niepokojące są odpowiedzi na pytanie o przebieg granicy – mianowicie większość badanych uważa, że była ona korzystna dla państwa słowackiego w każdym czasie, czyli zarówno w okresie II RP, II wojny światowej, jak i w okresie PRL-u.

Tabela 3. Osoby urodzone po 1989 r.

	Pytanie 1	Pytanie 2	Pytanie 3	Pytanie 4	Pytanie 5
Odpowiedź A	11,1% – 10	10% – 9	30% – 27	6,7% – 6	11,1% – 10
Odpowiedź B	30% – 27	27,8% – 25	33,3% – 30	16,7% – 15	22,2% – 20
Odpowiedź C	52,2% – 47	55,5% – 50	33,3% – 30	44,4% – 40	38,9% – 35
Odpowiedź D	6,7% – 6	6,7% – 6	3,4% – 3	32,2% – 29	27,8% – 25
Suma	100% – 90	100% – 90	100% – 90	100% – 90	100% – 90

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4. Osoby urodzone po 1989 r.

	Pytanie 6	Pytanie 7	Pytanie 8	Pytanie 9	Pytanie 10
Odpowiedź A	4,4% – 4	10% – 9	18,9% – 17	38,9% – 35	17,8% – 16
Odpowiedź B	7,8% – 7	12,2% – 11	35,6% – 32	12,2% – 11	31,1% – 28
Odpowiedź C	42,2% – 38	45,6% – 41	41,1% – 37	37,8% – 34	40% – 36
Odpowiedź D	45,6% – 41	32,2% – 29	4,4% – 4	11,1% – 10	11,1% – 10
Suma	100% – 90	100% – 90	100% – 90	100% – 90	100% – 90

Źródło: opracowanie własne.

Analiza ankiet dla grupy osób badanych urodzonych po 1989 r. wskazuje jedną główną prawidłowość – większość odpowiedzi na każde pytanie brzmiała: „nie wiem”. Świadczy to o niewielkiej wiedzy historycznej osób badanych na temat relacji polsko-słowackich w analizowanym okresie oraz przechodzeniu tego tematu do sfery niepamięci. Widać wyraźnie znaczny wzrost odpowiedzi C w tej grupie badanych w porównaniu z pierwszą. Jeśli jednak pominiemy odpowiedzi C i uwzględnimy pozostałe trzy odpowiedzi, to zauważymy, że osoby badane w tej grupie mają poglądy zbliżone do osób z grupy pierwszej. Większość osób uważa, że przebieg granicy między Polską a Słowacją w trzech okresach, czyli w międzywojniu, podczas II wojny światowej oraz w okresie powojennym, był bardziej korzystny dla strony słowackiej niż dla strony polskiej bądź neutralny dla obu państw. Polityka Słowacji w okresie II wojny światowej jest uznawana za celowo negatywną i wrogo nastawioną do ludności

polskiej. Jest to jedyne pytanie, w którym jedna z odpowiedzi ma większą liczbę wskazań niż odpowiedź C – „nie wiem”, różnica jest jednak minimalna. Negatywny stosunek państwa słowackiego do Polski w czasie wojny oraz współudział tego państwa w agresji niemieckiej na Polskę są nadal pamiętane. Ocena polityki państwa słowackiego wobec ludności polskiej w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej jest bardziej łagodna. Zdecydowana większość badanych nie ma zdania w tej kwestii bądź uważa, że państwo słowackie traktowało ludność polską i słowacką tak samo. Podobnie sytuacja wygląda z oceną polityki państwa polskiego wobec ludności słowackiej w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej. Należy tylko zauważyć, że większa liczba badanych ocenia, że państwo polskie lepiej traktowało ludność słowacką w analizowanych dwóch okresach niż państwo słowackie ludność polską. W ocenie stosunku oddziały partyzanckiego Józefa Kurasia „Ognia” oraz innych organizacji podziemnych do ludności słowackiej istnieją dość znaczne rozbieżności. Duża część badanych (30%) zauważa, że Józef Kuraś celowo atakował tereny Słowacji. Sytuacja wygląda inaczej w przypadku innych formacji podziemia niepodległościowego, tu liczba jest znacznie mniejsza – 6,7 %. Widzimy także różnice w porównaniu z pierwszą grupą badaną, mianowicie większy odsetek osób urodzonych po 1989 r. – 30% – zauważa negatywną działalność „Ognia” w stosunku do ludności słowackiej (wśród osób z grupy pierwszej odsetek ten wynosi 21,7%).

Podsumowując, należy stwierdzić, że w pokoleniu urodzonym po 1989 r. dominuje generalnie niepamięć. Duża część badanych nie ma zdania na analizowane tematy. Poglądy osób, które mają wyrobioną opinię, nie różnią się znacznie od poglądów osób z grupy pierwszej. Można tylko zauważyć nieznaczny wzrost wskazań na negatywną politykę oddziały partyzanckiego Józefa Kurasia wobec ludności słowackiej. Z tych ustaleń można więc wysunąć wniosek, że młode pokolenie przejęło dużą część opinii z pokolenia swoich dziadków i rodziców. Badania wskazują, że w pamięci społecznej nadal istnieje problem relacji polsko-słowackich w każdej grupie wiekowej. Badani pamiętają i dostrzegają negatywną politykę państwa słowackiego wobec państwa polskiego oraz ludności Polski, ale równocześnie nie dostrzegają negatywnej polityki państwa polskiego wobec państwa słowackiego i jego ludności.

Polityka historyczna – propozycje zmian

Poniżej zostaną zaproponowane działania w obszarze polityki historycznej mające na celu doprowadzenie do większego zrozumienia i przyczynienie się do pełnego pojednania. Należy zauważyć, że większość działań powinna zostać podjęta przez władze lokalne, a nie centralne. Propozycje działań będą obejmowały trzy z czterech

wyszczególnionych przez Chwedoruka instrumentów polityki historycznej. Nie będę analizował kultury popularnej, ponieważ na tę sferę władze państwowe, a zwłaszcza lokalne, mają niewielki wpływ.

Po pierwsze, na polu nauki należy prowadzić dalsze badania, których celem będzie rozwianie wszelkich wątpliwości historiograficznych i ustalenie dokładnego przebiegu wydarzeń. W szczególności trzeba podjąć temat aktywności polskich oddziałów partyzanckich, zwłaszcza Józefa Kurasia „Ognia”, przeciwko ludności słowackiej oraz polityki państwa polskiego i słowackiego wobec mieszkańców analizowanych terenów. W obu przypadkach napotykamy pewne problemy z wzięciem odpowiedzialności za działania konkretnych osób i instytucji. Józef Kuraś wśród samych Polaków ma bardzo zróżnicowaną opinię. Część osób uznaje go za zwykłego bandytę i szabrownika. Dla wielu mieszkańców regionu Józef Kuraś stanowił takie samo zagrożenie jak dla mieszkańców Słowacji. W związku z tym spora część ludności południowej Małopolski, jak wskazują badania – około połowy, do dzisiaj nie utożsamia się z jego działalnością. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku wzięcia odpowiedzialności za władze komunistyczne w Polsce i na terenie Słowacji po 1945 r. oraz władze faszystowskiej Słowacji od 1939 do 1945 r., czyli państwa, które było mocno uzależnione od Niemiec. Duża część obecnych obywateli tych państw nie utożsamia się z tymi organizmami państwowymi.

Podsumowując, można stwierdzić, że mamy tu dwa problemy. Po pierwsze, historyczne niejasności, które nie pozwalają stwierdzić w wielu sytuacjach, kto był bezpośrednio odpowiedzialny za konkretną zbrodnię i czyn. Po drugie, kwestia uznania, na poziomie politycznym lub państwowym, odpowiedzialności za działania konkretnych osób i instytucji. W tym przypadku konieczne jest zaangażowanie przedstawicieli świata polityki.

Kolejnym krokiem powinny być wspólne konsultacje, konferencje naukowe, projekty badawcze i publikacje z naukowcami słowackimi mające na celu weryfikację wzajemnych ustaleń. W optymalnej sytuacji uda się doprowadzić do wspólnego i jednolitego polsko-słowackiego stanowiska. Ze względu na braki w materiale źródłowym, czy też jego niejednoznaczność jest to jednak mało prawdopodobne. Opisane powyżej działania na pewno pozwolą przybliżyć zapatrywania obu grup naukowców i uwzględnić punkt widzenia drugiej strony. Pomimo istnienia dalszych wątpliwości w najważniejszych kwestiach zapewne zostanie wypracowane wspólne stanowisko. Należy uznać, że w celu rozwiązania wszystkich problemów w stosunkach polsko-słowackich niezbędne jest powołanie konkretnej instytucji zajmującej się wyżej opisanymi kwestiami. Wnioski takie można wysnuć z racji niewielkiego stanu badań wzajemnych relacji polsko-słowackiej w obecnej chwili oraz konieczności podjęcia znacznej liczby kwestii do rozpatrzenia na polu naukowym, a także

całkowitego braku zaangażowania ze strony polityków oraz nikłego zainteresowania tymi kwestiami przez naukowców po obu stronach granicy. Powołana instytucja może być jednostką samodzielną lub też funkcjonować w ramach już istniejących organów, takich jak Instytut Pamięci Narodowej. Powinna być odpowiedzialna za finansowanie badań naukowych, organizację wspólnych spotkań, konferencji, publikacji książek oraz wyników badań naukowych.

Dopiero na podstawie badań naukowych można rozpocząć działania w sferze symbolicznej, obejmującej budowę pomników, tworzenie muzeów i szerzej – edukowanie. Działania te muszą być zgodne z wypracowanym wspólnym stanowiskiem naukowców i obejmować zarówno Polskę, jak i Słowację. Szczególna uwaga powinna zostać poświęcona młodzieży z dwóch powodów. Po pierwsze, ma ona najmniejszą wiedzę na ten temat. Po drugie, ze względu na mniej emocjonalne podejście do omawianych kwestii oraz możliwość oddziaływania przez edukację i wspólne międzynarodowe spotkania w tej grupie wiekowej najłatwiej uzyskać wzajemne zrozumienie.

Omówione powyżej działania powinny trwać kilka lat i być prowadzone przy wsparciu instytucji państwowych zarówno lokalnych, jak i centralnych. Władze polityczne powinny wyjść z inicjatywą prac polsko-słowackich oraz je finansować. Zakończeniem całego procesu powinna być wspólna deklaracja władz państwowych Polski i Słowacji, podjęta jednak dopiero wówczas, gdy wszystkie kwestie sporne zostaną rozstrzygnięte.

Zakończenie

Faktem niezaprzeczalnym jest istnienie problemu w relacjach polsko-słowackich związanych z wydarzeniami z lat 1938–1947. Spory te dotyczą niewielkiej części społeczeństwa polskiego. Mieszkańcy południowej części województwa małopolskiego pamiętają udział Słowacji w agresji na Polskę w 1939 r., równocześnie nie doceniają krzywd wyrządzonych Słowakom przez Polaków. Pierwszą hipotezę postawioną na wstępie należy uznać za prawdziwą – pamięć mieszkańców badanego terenu na temat współpracy Słowacji z Niemcami w agresji na Polskę w 1939 r. jest obecna wśród lokalnej społeczności i nadal budzi duże emocje. Druga hipoteza, która mówi, że osoby urodzone w demokratycznej Polsce, czyli po przemianach 1989 r., w porównaniu z osobami wychowanymi w okresie PRL-u charakteryzują się pamięcią społeczną w większym zakresie doceniającą poglądy drugiej, słowackiej, strony, nie została w pełni pozytywnie zweryfikowana. Wśród młodych ludzi dominuje niepamięć społeczna, jedyną wyraźną zmianą w porównaniu z grupą starszą jest zauważenie negatywnej działalności oddziału Kurasia w stosunku do

ludności słowackiej. Odpowiednia polityka historyczna i zaproponowane powyżej działania mogą doprowadzić do wzajemnego zrozumienia stanowisk obu społeczności i pojednania między nimi. W przypadku sukcesu mogą stać się także wzorem wykorzystywanym w relacjach z innymi sąsiadami Polski, z którymi spory są znacznie większe i bardziej emocjonujące.

Bibliografia:

- Assmann, J. (2015). *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Ciągawa, J. (1997). Słowacka mniejszość narodowa w Polsce w latach 1920–1996. W: Z. Kurcz (red.). *Mniejszości narodowe w Polsce* (ss. 178–199). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Chwedoruk, R. (2018). *Polityka historyczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dereń, B. (2000). *Józef Kuraś Ogień. Partyzant Podhala*. Warszawa: Mireki.
- Golik, D. (2014). *Partyzanci Lamparta*. Kraków: Attyka.
- Kansteiner, W. (2002). Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies. *History and Theory*, 41, 179–197.
- Kowalczyk, J. (2003). Spisz podczas II wojny światowej i w pierwszych latach powojennych. W: R. Gładkiewicz, M. Homza (red.). *Terra Scepusiensis. Stan badań nad dziejami Spisza* (ss. 905–925). Levoca–Wrocław: Slovensko-poľská komisia humanitných vied Ministerstva školstva SR a Ministerstva národnej výchovy a športu PR – Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kozanecki, A., Szczygieł, A. (1971). Z problematyki rozwoju antyhitlerowskiego ruchu oporu na Podhalu i w Sądecczyźnie (1939–1945). *Studia Historyczne*, 3, 555–598.
- Kuzeński, J. (1974). Kwestia słowacka w polityce Trzeciej Rzeszy (wrzesień 1938–sierpień 1939). *Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej*, 10, 98–129.
- Kwiek, J. (1998). Żydzi, Łemkowie, Słowacy w województwie krakowskim w latach 1945–1949. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Titow, W. (2017). *Politika pomati i formirovanie nacionalno-gosudarstvennoj identičnosti: rossijskij opyt i novye tendencii*. Moskwa: Vas format.
- Wałach, S. (1978). *Był w Polsce czas*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.